

м. Збараж

Побудова нової, вільної, незалежної і демократичної України можлива лише за умови поваги до власної історії, повернення із забуття сотень тисяч історичних фактів, подій, імен видатних людей, напівзабутих сторінок духовної історії українського народу, його гуманістичної культури.

Відомо, що вивчення історії кожного народу починається з вивчення історії свого роду, оселі, вулиці, села чи міста.

Великі міста досліджуються багатьма вченими та краєзнавцями протягом тривалого часу. Особливої інтенсивності ці наукові пошуки набули за останні роки. Однак, не заслугою залишено поза увагою менші населені пункти Збараського району – села і хутори.

Не виключенням є і сучасне село Колодно Збараського району Тернопільської області має тривалу і драматичну історію, витoki якої сягають середини XV ст. В свій час воно знаходилося на етнополітичнoмy кордоні між Волинню і Поділлям, Російською та Австро-Угорською імперією і складалося з наступних частин: Вільховець, Лісовичина, Пеньки, Поляна, Селисько, Витківці і Вали. Останній топонім окреслює територію, де знаходилися оборонні укріплення поселення і городища, яке згодом трансформувалося в замок. Проблема комплексного історико-археологічного дослідження цього городища і замку полягає у майже повній відсутності історіографічного та археологічного матеріалу. Археологічних досліджень на території Колоденського городища-замку ніколи не проводились, що суттєво знижує інформативний матеріал по темі дослідження. Джерела, що прямо чи побічно проливають світло на історію цього, колись відомого укріпленого населеного пункту – «города», є надзвичайно обмежені в повноті інформації, тому з окремих згадок про Колодно в документах чи літописах, доводиться на припущеннях будувати цілісну картину його історії.

Історіографія цього населеного пункту обмежується лише де-

кількома ґрунтовними дослідженнями і розвідками. В хронологічному порядку їх можна розташувати наступним чином. У 1871 р. у Львові був опублікований другий том ґрунтовної праці волинського письменника і краєзнавця Тадеуша Єжи Стецького *«Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym»*, де описується історія зародження, становлення та занепаду *«города Колоден»* [8]. Автор проводить також критичний аналіз ряду Хронік та Гербівників, що подають інформацію (іноді на рівні родових легенд) про поселення Колодно, герб Колодин та родовід Колодинських, які до населеного пункту на Збаражчині не мають жодного відношення.

Через два роки волинський священник о. Стефан Барановський у 15-му номері «Волинських епархіальних відомостей» публікує статтю *«Село Колодно Кременецького уѣзда, какъ памятникъ судьбы Волини при королѣ польскомъ Сигизмундѣ І»* [1]. Автор, на відміну від Т. Стецького, беззаперечно підтримує КаспраНесецького та його версію походження гербу Колодин від населеного пункту Колодно, а власників містечка виводить від КорибутаОльгердовича.

В 90-х роках ХІХ ст. виходить з друку Почаївської типографії праця священника о. Миколая Теодоровича *«Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии»* [5]. В третьому тому цієї фундаментальної краєзнавчої праці, в межах другого благочинного округу Кременецького повіту, автор описує історію с. Колодно та храмів, що в ньому знаходяться.

З новітніх історико-географічних досліджень Волині взагалі та с. Колодно зокрема, заслуговує уваги праця кременецького історика Володимира Собчука *«Від коріння до крони»* [4, с. 88]. В розділі, присвяченому місту Колоден виключно на основі документальних джерел прослідковано історію права власності на даний населений пункт, або, як зазначає автор, – *«оборонне поселення»*.

Що стосується початків історії Колодна, то за версією М. Стрийковського та К. Несецького *«... вже в ХІV ст. знаходимо першу згадку про Колодно: Теодор п'ятий син Дмитра Корибута, внук Ольгерда, втративши після суперечки з королем Ягайлом міста Брацлав, Кременець і Вінницю, обмежений у своєму уділі, залишився тільки при Збаражі, Вишнівці і Колодні з прилеглистями. Син*

цього Теодора чи Федора – Дашко або Данило від княгині Тверської народжений залишив трьох синів, кожному з яких залишив однаковий наділ. Одному з них, Семенові, дісталися маєтки Колодно, Мишана і Нові Волочиська. Той з Хвеною, княжною Ровенською залишив тільки одну дочку Іліну, за князя Острозького видану...». В родинній генеалогії Вишнівецьких, як зазначає Т. Стецький, читаємо, що «... що шлюб тої дочки Семена князя Збараського з князем Острозьким мав місце в 6771 р., згідно руського календаря і що нею маєток Голодно чи Колодно з великою частиною Збаражчини, дісталися в дім князів Острозьких». Несецький вигадав, що «... та Іліна була дружиною князя Василя Острозького, якого Длугош називає «Красним» і який жив біля 1445 р...» [8].

Немає потреби знову розглядати дискусію, так званої, «генеалогічної війни» стосовно походження кн. Несвізьких і, зокрема, предка князів Збараських та Вишневецьких – кн. Федька, оскільки, нами нещодавно була опублікована стаття, в якій наведено основні моменти цього питання [2]. В документальних джерелах XIV ст. про Збараж, Вишнівець, а, тим більше, про Колодно – немає жодних згадок. Не доведено причетність гербу Колодин до населеного пункту Колодно Збараського району.

Виходячи з цього, першою писемною, документальною згадкою про поселення (відомою на даний час) є Акт поділу маєтків між князями Василем, Семеном і Солтаном - «отчичами і дідицями Збараськими» складений у Луцьку 9 липня 1463 р., згідно з яким «... князю Семену дістався город Колоден і села: ...». В кінці грамоти йдеться, що брати мають право збирати «...мита князю Василю в Збаражі – грош, князю Семену в Колодні – грош, а князю Солтану в Вишнівці – пів гроша...» [7]

Аналіз документу дозволяє зробити припущення, що Колодно (Колоден) того часу було укріпленим «городом» однаковим за таксономічною ієрархією зі Збаражем. Логічно припустити існування в Колодні середини XV ст. – замку, але стосовно матеріалу, з якого він був споруджений (дерево чи камінь), то питання залишається дискусійним. Ми схилиємось до думки, що в Колодні був дерев'яний замок, імовірно, споруджений на місці давньоруського городища XIII-XIV ст., оскільки, в першій половині XV ст. це населений

цього Теодора чи Федора – Дашко або Данило від княгині Тверської народжений залишив трьох синів, кожному з яких залишив однаковий наділ. Одному з них, Семенові, дісталися маєтки Колодно, Мишана і Нові Волочиська. Той з Хвеною, княжною Ровенською залишив тільки одну дочку Іліну, за князя Острозького видану...». В родинній генеалогії Вишнівецьких, як зазначає Т. Стецький, читаємо, що «... що шлюб тої дочки Семена князя Збараського з князем Острозьким мав місце в 6771 р., згідно руського календаря і що нею маєток Голодно чи Колодно з великою частиною Збаражчини, дісталися в дім князів Острозьких». Несецький вигадав, що «... на Іліна була дружиною князя Василя Острозького, якого Другош називає «Красним» і який жив біля 1445 р...» [8].

Немає потреби знову розглядати дискусію, так звану, «генеалогічної війни» стосовно походження кн. Несвізьких і, зокрема, предка князів Збараських та Вишневецьких – кн. Федька, оскільки, наміри нещодавно була опублікована стаття, в якій наведено основні моменти цього питання [2]. В документальних джерелах XIV ст. про Збараж, Вишнівець, а, тим більше, про Колодно – немає жодних згадок. Не доведено причетність гербу Колодин до населеного пункту Колодно Збараського району.

Виходячи з цього, першою писемною, документальною згадкою про поселення (відомою на даний час) є Акт поділу маєтків між князями Василем, Семеном і Солтаном - «отчичами і дідами Збараськими» складений у Луцьку 9 липня 1463 р., згідно з ким «... князю Семену дістався город Колоден і села: ...». В кінці рамоти йдеться, що брати мають право збирати «...мита князю Василю в Збаражі – грош, князю Семену в Колодні – грош, а князю Солтану в Вишнівці – пів гроша...» [7]

Аналіз документу дозволяє зробити припущення, що Колодно (Колоден) того часу було укріпленим «городом» однаковим за тактичною ієрархією зі Збаражем. Логічно припустити існування Колодні середини XV ст. – замку, але стосовно матеріалу, з якого він був споруджений (дерево чи камінь), то питання залишається дискусійним. Ми схилиємось до думки, що в Колодні був дерев'яний замок, імовірно, споруджений на місці давньоруського городища XIII-XIV ст., оскільки, в першій половині XV ст. це населений

пункт вже фігурує, як місто. Аналогією може служити літописний Збараж, історія якого дещо детальніше досліджена.

Городища цих поселень були зруйновані Батиєм, або «розметані» за наказом Бурундая в XIII ст. Після Синьоводської битви та послабленням впливу монголо-татар за панування Коріатовичів укріплення цих міст могли бути відновлені. Однак, якщо у 1474 р. Збараський замок був саме спалений, а не зруйнований ханом Айдорою, то логічно припустити, що ці замки (Збараж і Колодно) були дерев'яно-земляними. Крім того, на відміну від Збаража, в Колодні залишків чи фундаментів мурованого оборонного будівництва не виявлено.

Згідно В. Собчука, внук Федька Несвізького – Семен Васильович, отримавши Колоден, переселився сюди на постійне проживання, оскільки в 1482 р. в документах нащадків уже фігурує, як князь Колоденський [4]. Після його смерті всі маєтки успадкувала єдина донька Настасія, заміжня за князем Семеном Гольшанським, але переважну більшість їх, в т.ч. і Колодно, тримала вдова Марія, відома як княжна Ровенська. Це засвідчує лист львівського старости Станіслава з Ходча 1502 р. великому князю литовському Олександру з проханням веліти князю Гольшанському, як луцькому старості, стримувати підданих своєї тещі з маєтків Чернихів, Колоден і Рівне від порушень кордонів Польського королівства [4].

Після Настасії Семенівни, яка померла в кін. 1515 р. або на поч. 1516 р., права на Колоден і решту спадщини її батька перейшли на дочку Тетяну/Ганну, заміжню за Константином Івановичем Острозьким, але вступити в ці володіння вона змогла аж після смерті княгині Ровенської [4].

За твердженням Т. Стецького, під 3 лютого 1518 р. в Луцьких актах знаходиться документ, а зокрема, привілей польського короля Зигмунда I, у якому на вічні часи затверджується право володіння на замки Колодна, Рівного, Козлина і ряду інших за Константином Івановичем князем Острозьким, як спадок по бабці його дружини Марії Семенівни Ровенської та її чоловіка - Семена Васильовича Несвізького [8]. Як подає В. Собчук, у травні 1518 р. монарх підтвердив чоловікові князівни Гольшанської замок Колоден (*castrum videlicet Clodno*) із волостю на півдні Волині та інші маєтки, що становили спадщину її батьків.

В 1538 р. володіння вже знаходяться у Юліана Костянтиновича князя Острозького, який записує їх (в т.ч. і Колодно) дружині кн. Беаті Костелецькій [5, с. 201]. В цьому ж році *«по праву кадука»* забрав згадані маєтки каштелян краківський Ян Тарнавський, що стало причиною окремого листа-прохання сина короля Зигмунта II до батька про встановлення справедливості. І вже в 1545 р. Колодно знову знаходиться у володінні княгині Беати Острозької, оскільки кременецькі міщани жаліються, що *«...в Колодні княгині, дружини Іллі Константиновича, від воза беруть 2 гроші мита, коли в грамоті короля Казимира сказано, що «в Колодні не надобно» брати мито з проїзних»* [5, с. 202].

Від кн. Острозьких Колодно перейшло до Цетнерів, потім в XVII ст. до Ржевуських [5, с. 202]. Перехід маєтків Колоденського ключа до Свейковських і Грохольських буде розглянуто далі, в контексті спорудження палацу.

Замок в Колодні, першою документальною згадкою про який (*castrum Clodno*) можна вважати **4 травня 1518 р.** [7, с. 171], знаходився поблизу Свято-Михайлівської церкви, перебудованої у 1858 р. зі старої (датування останньої встановити не вдалося) в напрямку на північний-захід. Як зазначає Н. Теодорович з посиланням на Луку Рафальського, *«...замок знаходився на підвищенні, що має форму неправильного чотирикутника, який простягається приблизно до 15 сажнів в довжину. З однієї сторони цього підвищення, біля його «підшови» знаходився луг, з іншої сторони – яр, а з третьої – імовірно, були рови, тепер (1893 р.) частково зруйновані. Зараз на цьому підвищенні розведений невеликий фруктовий сад, що належить економому власника»* (інтерпретація тексту - автора) [5, с. 200-201].

Орографічний аналіз території (на основі кадастрового ортофотоплану [8]) на відстані 115 метрів дерев'яної Михайлівської церкви Колодна дає змогу чітко простежити на підвищенні ділянку узгір'я, у формі трапеції, площею 4573 м², обмежену ровом. Для порівняння наводимо територію городища-замку у Збаражі на Йосифінському кадастрі XVIII ст. Аналогічні геоморфологічні особливості зосередження замку в Збаражі (урвищез північно-західної та західної сторони до р. Гнізна; рівнинна протилежна сторона

з валами слов'янського та давньоруського періодів) наводять на думку, що укріплення у Колодні та Збаражі будувалися приблизно в один і той же період за відповідним зразком.

В 1589 р. році Колодно, як і багато інших населених пунктів в околицях Збаража, були спустошені татарською ордою. У 1601 році генеральні возні Волинського воєводства Криштоф Щука і Станіслав Янковський, оглядаючи містечка і села Волині, доповідали Луцькому городському суду, що «...местечкавъ року осьмдесятыам спустошонные: местечко Збаражъ..., Кернехов, Колодно до того часу пусты есть и людей в нихъ нимають». За винятком Збараського замку, саме місто і навколишні села були повністю зруйновані і «...до к грунту от поганства татар спаленные и спустошонные»[5].

Н. Теодорович, цитуючи Т. Стецького, твердить, що «...від древнього замку князів Острозьких в Колодні не залишилося й сліду. На вцілілих від нього валах височіє палац поміщика, збудований Свейковським. До нього веде широка, тіниста і велична каштанова алея. Є хороший сад» [5]. Грунтовним дослідженням архітектури Колодна, в т.ч. і згаданого палацу, займався Роман Афтаназі. В другій половині XVII ст. за часів короля Яна III Собеського, як зазначає дослідник, в Колодні було зведено мурований замок, на що вказує кам'яна таблиця, поміщена між середніми вікнами тильної сторони палацу з датою. В палаці до 1914 р. у спеціальному сховку зберігалася реліквія короля (гетьманська булава і велика пачка приватної кореспонденції). На переломі XVIII і XIX ст. на місці замочку Свейковські, які біля 1760 р. придбали Колодно, збудували палац. У 1782-1783 рр. Леонард-Мартін Свейковський, воєвода подільський, збудував в Колодні мурований католицький костел, який закінчив його син Адам. Останній з родини Володимир Свейковський мав дві дочки, одна з яких, Ольга, була одружена з Стефаном Грохольським з Грицова, яка і успадкувала маєток. Останніми власниками Колоденського ключа (3600 га лісів і луків з 10-ма фільварками) були діти Стефана і Ольги: Зигмунт, Іза і Софія [6, с. 163-164].

Перед палацом лежав великий колистий газон, обсаджений посередині декоративними рослинами. Навпроти вестибюлю стояла

мурована в'їздова брама. Між брамою та газоном розташовувалось переднє подвір'я. По обидвох його сторонах були розташовані видовжені офіційні партери, гостинні кімнати для чиновників, які приїжджали сюди, далі кухні, кімнати для посуду, пральні та різноманітні склади. До брами вела в'їздова алея обсаджена старими липами, а навколо вся територія на відстані близько 300 метрів від костелу, посаджена в чотири ряди ще перед Яном III каштанова алея, довжини 1,3 км., ширини 12 м².

Парк, закладений чи можливо переоблаштований в 1801-1803 рр. Міклером, займав поверхню близько 10 гектарів. Тягнувся він по боках та з задку палацу. Від задньої сторони палацу був розташований другий газон, частково обсаджений деревами. Парк перетинала дубова алея, а також насадження модрина японської, акації, смереки. На території парку росли винятково великі насадження сосен, лип, яворів, берестів, тополь надвислянських та італійських горіхів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський С. Село Колодно Кременецького уѣзда, какъ памятникъ судьбъ Волини при король польскомъ Сигизмундъ I / С. Барановский // Волинские епархиальные ведомости, № 15. -1873. – С. 534-545.

2. Підставка Р. Замок у Вишнівці: історія виникнення, становлення та локалізації / Руслан Підставка // Видання НУ «Львівська Політехніка» «Historical and Cultural Studies» Volume 1, № 1. – Електронний ресурс. Точка доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26039/1/14-69-75.pdf>

3. Публічна кадастрова карта України. Тернопільська обл., Збаразький район., село Колодно. - Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.map.land.gov.ua/kadastrova-karta>

4. Собчук В. Від коріння до крони / В. Собчук // Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV-першої половини XVII ст. – Кременець. – 2014. – 506 с.

5. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии, том 3, Почаев: тип. Почаевской лавры. – 1893.

6. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Tom 5. Województwo Wołyńskie / R. Aftanazy. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1994. – Wyd. II. – 697 s.

7. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T.3 1432-1534.

– Lwow. 1890. – S. 171. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/65450>

8. Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / T. Stecki // T. 2. – Lwów, - 1871, - S. 400-407.

9. Wolff Józef. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku / Józef Wolff // Warszawa. – 1895. – 698 s. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=139252>

